

De bewoners van het Gooi

Perioden en culturen

door
Egbert J. Pelgrim

Voor een niet-ingewijde bevatten artikelen over archeologische onderwerpen soms een overstelpende hoeveelheid termen om allerlei verschillende tijdsperiodes en bewonersgroepen aan te duiden. Deze verwarring wordt nog vergroot doordat er voor sommige begrippen meer dan één term in omloop is. In het onderstaande artikeltje zal ik trachten enige duidelijkheid te brengen door een wandeling door de tijd (van toen naar nu), waarbij u zult kennis maken met enige vroegere bewoners van onze streken. Daarbij moet ik nog opmerken dat de gegeven jaartallen niet bepaald als absolute grenzen tussen verschillende perioden gezien moeten worden. Meer zijn het globale aanduidingen, waarover bovendien nog steeds doorlopend gediscussieerd wordt binnen de archeologie.

Stenen werktuigen

Er was een tijd waarin de mensheid nog niet zo technisch ontwikkeld was als wij nu zijn. In de oudste periode van de menselijke geschiedenis was men aangewezen op het gebruik van uitsluitend (*vuur*-)stenen werktuigen. In de archeologie wordt deze periode de *steentijd* genoemd. Dit is een ontzettend lange periode geweest, wel enkele honderdduizenden jaren. Vandaar dat de steentijd onderverdeeld werd in drie verschillende perioden.

De eerste en oudste periode wordt de *oude steentijd* of ook wel de *vroege steentijd* of het *paleolithicum* genoemd. Het was de periode van de ijstijden, toen er in het Gooi nog geen stuwval gevormd was. Het gebied was leeg en verlaten, op één uitzondering na. Er moeten hier in de buurt jagersvolkeren rondgezworven hebben, op zoek naar wild en voedsel. Van dat **jagersvolk** zijn enkele werktuigen (uiteraard van vuursteen) gevonden, zo'n 200.000 jaar oud. Ze waren echter geen bewoners van het Gooi in die zin dat ze hier permanent leefden. Het klimaat was aanmerkelijk kouder dan nu (ijstijd!) en waarschijnlijk

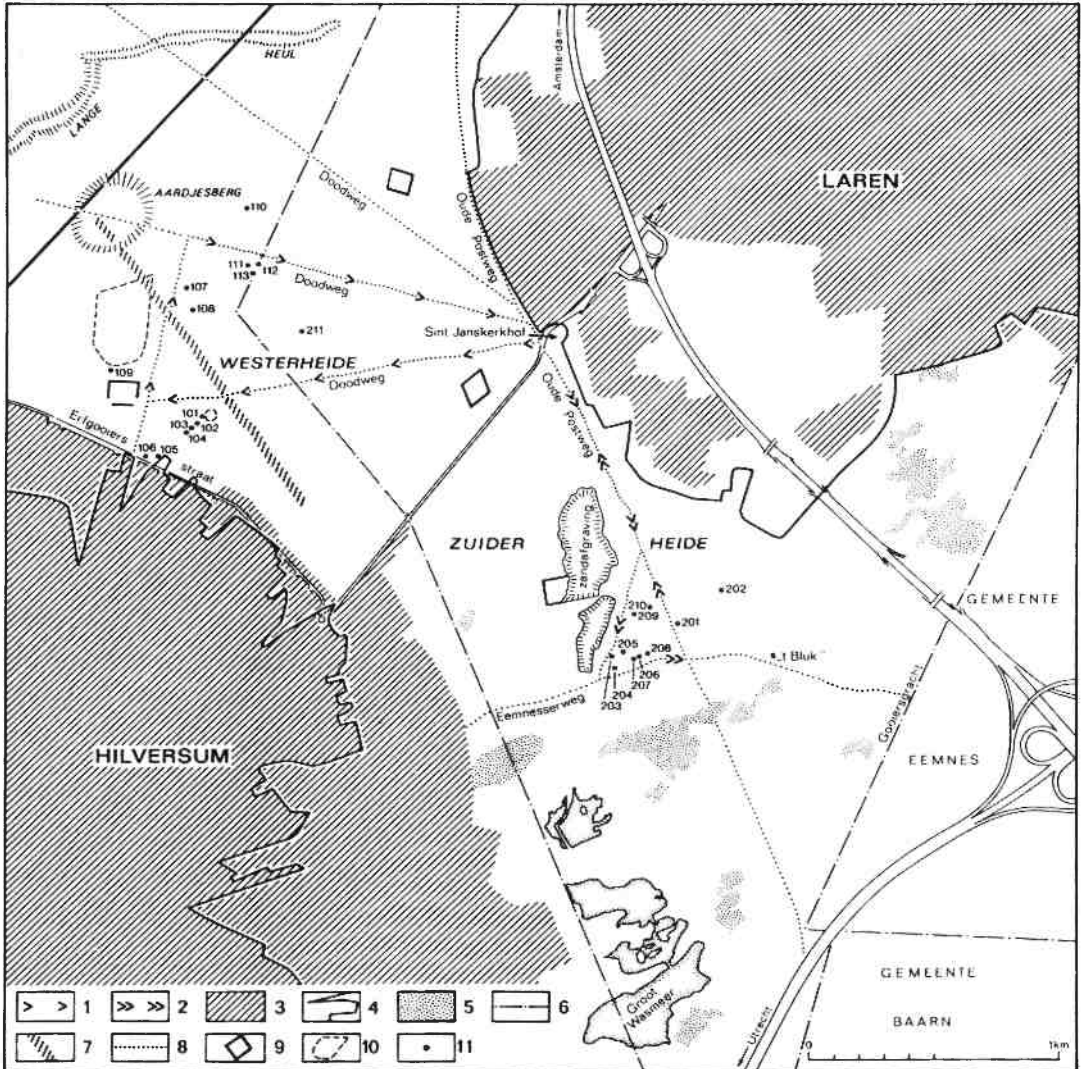
kwamen ze hier alleen zomers, op zoek naar jachtwild.

Na de laatste ijstijd begon de *midden-steentijd* (het *mesolithicum*). Dat was ongeveer 8000 jaar voor Christus. Het werd warmer, waardoor ook het landschap veranderde. Er kwam meer begroeiing en daarmee ook meer wild. Bovendien werd de pijl en boog uitgevonden en werden (hiermee samenhangend) de stenen werktuigen kleiner en verfijnder. We noemen ze daarom ook wel 'microlithen'. De mensen die ze gebruikten waren jagers en voedselverzamelaars en, evenals in het paleolithicum, **nomaden**. Ook in het Gooi hebben deze mensen hun sporen nagelaten.

De *nieuwe steentijd* (ook wel *jonge steentijd* of *neolithicum* genoemd) kenmerkt zich door een volgende technische vernieuwing: de uitvinding van de landbouw (granen en peulvruchten) en het houden van vee. Archeologen spreken in dit verband ook wel van 'domesticatie'. Een belangrijk gevolg was dat men zich permanent op een bepaalde plaats ging vestigen omdat je al rondtrekkende geen akkertjes kan bijhouden. Vanaf die tijd (ongeveer 3000 voor Christus) ontstonden er in het Gooi dus nederzettingen, in eerste instantie waarschijnlijk niet meer dan enkele boerderijen bij elkaar. Met stenen bijlen en vuur gingen ze het oerbos te lijf om de benodigde akkergrond te verkrijgen. Ook beheersten ze al het pottenbakken; naar de kenmerkende aardewerkvorm met wijde hals worden die volken de **trechterbekercultuur** genoemd. Deze cultuur strekte zich uit over een groot gedeelte van noord-west Europa, in Drente kennen we ze onder de naam Hunebedbouwers. In België en Frankrijk lieten ze soortgelijke grafmonumenten na, maar niet in het Gooi, met uitzondering misschien van een hunebed in Lage Vuursche. Op de Laarder heide zijn wel de resten van een trechterbekercultuur-nederzetting gevonden, maar geen begrafenisresten.

Anders is dit met de mensen van de standvoetbekercultuur en de klokbekercultuur, die hier in het Gooi vanaf ca. 2400 voor Christus (het late neolithicum) van hun aanwezigheid blijken te geven. De standvoetbekermensen waren namelijk de eerste bouwers van grafheuvels, waarin zij hun doden begroeven. Deze traditie zou zich tot in de late bronstijd handhaven. In dit verband spreekt de archeoloog ook wel van 'meerperio-

denheuvels'. Ruim 400 jaar na het optreden van de standvoetbeker komen we in het Gooi een nieuw type aardewerk tegen: de klokbeker, genoemd naar de omgekeerde klokvorm (2000 tot 1700 voor Christus). Waarschijnlijk ging het hier niet om een nieuwe groep bewoners van het Gooi, maar slechts om een nieuwe mode in de aardewerkfabrikage. In de grafheuvels van de klokbekercultuur (o.a. aan de Liebergerweg)

Overzichtskartaal Westeren- en Zuiderheide. Legenda: 1 en 2: wandelroutes; 3: bebouwd terrein; 4: grens van de voormalige enggronden; 5: stui/zanden; 6: gemeentegrens; 7: banscheiding; 8: wegen; 9: kampje; 10: globale omtrek van de urnenvelden; 11: grafheuvel. Uit: M. Addink, De gemene heide van Gooiland.

Een klokbeker, ca. 2200 voor Christus. Eén van de fraaist versierde aardewerkvormen uit de prehistorie.

werden ook stenen strijdhamers gevonden. De klokbekers waren fraai versierd en worden tot het mooiste aardewerk uit de prehistorie gerekend. Evenals het trechterbekervolk woonden ook de starvoetbekermensen en klokbekermakers in grote delen van noord-west Europa.

Bronstijd

De bewoning van het Gooi loopt van het late neolithicum door in de *bronstijd* (1700 tot 700 voor Christus); er was dus sprake van langdurige bewoning. Rond 1700 brak echter een nieuwe tijd aan. Stenen werktuigen waren altijd al vrij kwetsbaar. De vinding van het maken en bewerken van brons (een legering van tin en koper) leverde een nieuw soort werktuigen op, die een belangrijke aanvulling vormden op de stenen werktuigen. Brons moest echter van ver aangevoerd worden en bronzen werktuigen bleven de gehele bronstijd dus een luxe artikel. We komen ze bijna alleen als grafgiften tegen.

De invoering van bronzen werktuigen betekende echter wel dat er in die tijd al wel sprake moet zijn geweest van een internationale handel in brons. Die contacten met verre gebieden en volkeren (onder andere met de Wessexcultuur in Engeland, de bouwers van Stonehenge) heeft het overnemen van nieuwe gebruiken en gewoonten tot gevolg gehad. In het Gooi (en ook elders) kwam een nieuwe vorm van aardewerk in de mode, en ook het begrafenisritueel verander-

de. Aardewerk werd groter en plomper, de versiering eenvoudiger. Daar de eerste vondst van dit soort aardewerk in Hilversum werd gedaan, noemen we deze cultuur de **Hilversumcultuur**, uit de *midden bronstijd* (1500-1000 voor Christus). Naar de verschillen in versiering worden binnen de Hilversumcultuur drie fasen onderscheiden, ook weer genoemd naar vindplaatsen. De oudste fase heet de Hilversumfase, daarna komt de Drakesteinfase en tot slot de Larenfase. In deze 'typologische reeks' wordt de versiering steeds eenvoudiger en ontbreekt op de Larenfase meestal geheel.

Ook de dodenrites veranderden in de *middenbronstijd*. De meest ingrijpende verandering was de overgang van lijkbegroving naar lijkverbranding. Men liet de oude gewoontes echter niet geheel los: de crematieresten werden in een Hilversum-urn bijgezet in oudere grafheuvels of begraven in nieuwe grafheuvels die (conform Stonehenge?) versierd werden met een krans van palen. De Hilversummensen leefden van de akkerbouw (vooral tarwe en gerst) en de veeteelt. De jacht speelde geen rol van betekenis.

In de *late bronstijd* (1000 tot 700 voor Christus) vond de crematie van de doden algemene ingang. Daarbij zag men eindelijk af van de traditie van de grafheuvels: de crematieresten werden in urnen bijgezet in urnenvelden. Daarbij werd de palenkrans (als grens tussen de wereld der levenden en die van de doden?) vervangen door een greppeltje rond de begraven urn. Zodoende spreekt men ook wel van 'kringgreppelgraven'. Over de bewoners van het Gooi in de late bronstijd is verder vrij weinig bekend.

Bronstijdgrafheuvels: linksachter een heuvel uit het laat-neolithicum/vroege bronstijd zonder palenkrans, rechtsvoor een grafheuvel uit de midden bronstijd. Heuvel 105 en 106 aan de Erfgooiersstraat. Foto: Goois Museum.

IJzertijd en Romeinse tijd

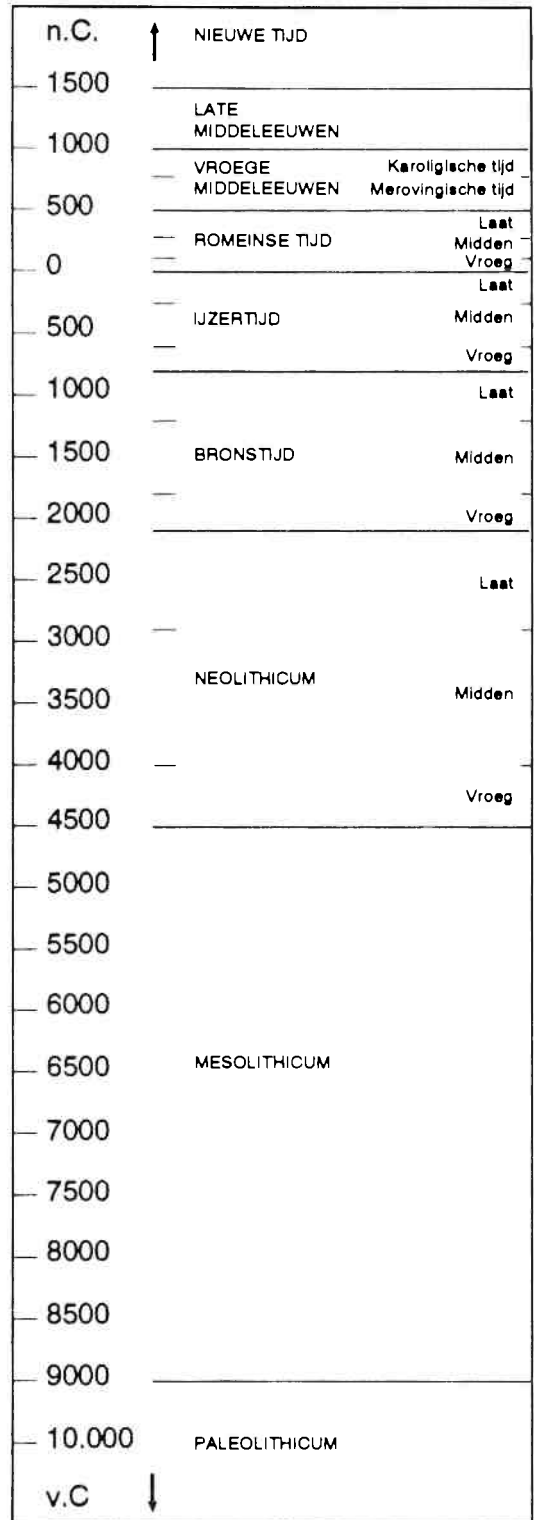
Brons was en bleef een kostbaar materiaal dat waarschijnlijk niet gebruikt zal zijn voor werktuigen voor dagelijks gebruik. In de *ijzertijd* (700 tot 50 voor Chr.) had men echter de techniek van het winnen van ijzererts (elders) en ijzeroer (ook in het Gooi) en het smelten daarvan tot ruw ijzer onder de knie, waarna de smid er bruikbare gereedschappen van kon maken. De traditie van de urnenvelden zette men echter voort, zij het dat de grafvormen steeds soberder van aard werden. Uit deze periode zijn maar weinig resten teruggevonden (ijzer verroest vrij snel!). De bewoners van het Gooi zullen ook toen boeren zijn geweest, terwijl er op de Tafelberg ook een pottenbakkersoven en enkele weefgetouwgewichtjes zijn gevonden. Het ijzer werd ook lokaal gemaakt; op de Zuiderheide zijn ijzerslakken (resten uit een oven voor het smelten van ijzeroer) gevonden.

In de *late ijzertijd* nam de bevolking van het Gooi echter sterk in aantal af. Het was de tijd dat de nattere kustgebieden (o.a. in Groningen en Friesland) bewoond raakten. Men kon daar gaan wonen doordat men er terpen ging opwerpen (waardoor men droge voeten hield) en het klimaat in rustiger vaarwater kwam (waardoor springvloed en stormen minder voorkwamen). Het is niet onmogelijk dat een groot deel van de Gooise bevolking hieraan meedeed en wegtrok. Een andere theorie is dat de Gooise zandgronden (en ook die van b.v. Drente) door de eeuwenlange uitoefening van de landbouw uitgeput was geraakt en niets meer opleverde, zodat men wel móest wegtrekken.

Feit is dat het Gooi in de *Romeinse tijd* (50 voor Chr. tot 500 na Chr.) nauwelijks of niet bewoond was. Volgens dezelfde theorie kon men hier pas in de *vroege middeleeuwen* weer kon gaan wonen door de invoering van het potstalsysteem, waardoor men de akkers kon gaan bemesten.

De middeleeuwen en daarna

Pas in de *vroege middeleeuwen* (500-1000) is er weer bewoning van het Gooi aangetoond. In de eerste fase daarvan, de *merovingische tijd* (tot 750), begroeven de Franken hun doden op een grafveld aan de Liebergerweg. De bijbehorende nederzetting is echter niet gevonden. Dit laatste was wel het geval met een nederzetting die op

de Aardjesberg heeft gelegen.

Aan het eind van de merovingische tijd werd het Gooi gekerstend. Hierdoor werden er in verschillende dorpen kerkjes en kapelletjes gebouwd. Deze trend zette zich in de tweede helft van de vroege middeleeuwen (de *karolingische tijd*) voort. De oudste kerk in onze streek stond volgens de overlevering op het St.Janskerkhof te Laren. Volgens de toen nieuwe Christelijke gewoonte werd er vanaf die tijd rond die kerkjes en kapelletjes begraven. Uit die gewoonte ontstonden de doodwegen, die in het Gooi naar het St.Janskerkhof lopen. In de karolingische tijd ontstonden in het Gooi een groot aantal nederzettingen, die later uit zouden groeien tot de huidige Gooise dorpen en steden. In de tiende eeuw blijkt een groot deel van het Gooi tot het graafschap Hamaland te behoren. In de *hoge middeleeuwen* (1000 tot 1300) behoorde het Gooi aanvankelijk toe aan het klooster van Elten, als geschenk van graaf Wichman van Hamaland in 968. In 1280 kocht Floris V het Gooi van het klooster en kwam de streek in de invloedssfeer

van de graven van Holland. In die tijd ontstond ook de organisatie van Erfgooiers. Zij regelden het gebruik van de landbouwgronden. Naarden was inmiddels uitgegroeid tot het bestuurlijk centrum van het Gooi. De vroeg-middeleeuwse nederzettingen die hoog op de heide lagen werden omstreeks de veertiende eeuw verlaten. Vermoed wordt dat door de ontginning van het veen (dat als een soort spons om de hoge zandgronden van het Gooi heenlag en zo de boel nog nat hield) de grondwaterspiegel daalde zodat het er te droog werd. Zo werd bijvoorbeeld ook de nederzetting op de Lange Heul verlaten. Door de droogte waren de hoogst gelegen gronden alleen nog geschikt om als heide te dienen voor het weiden van schapen. Door dit extensieve gebruik bleven veel resten van oudere beschavingen en culturen onverstoord in de grond bewaard, waardoor wij in het huidige computer-tijdperk ons een beeld kunnen vormen van de manier waarop de mens gedurende vele tientallen eeuwen het Gooi bewoond hebben.

JAN RINKE TEKENE DEZE PRENT TER GELEGENHEID VAN DE
OPENING IN 1918

boekhandel

ROZENBEEK

heeft „LETTERLIJK” alles

SCHOUTENSTRAAT 2 TEL.: 035-247615 HILVERSUM